

Resultatanalys Indien

December 1996

STYRELSEN FÖR INTERNATIONELLT
UTVECKLINGSSAMARBETE

Asienavdelningen

Innehållsförteckning

1. Sammanfattande resultatanalys	1
2. Resultatanalys för olika delområden	3
2.1 De sociala sektorerna	3
2.2 Skog och miljö	5
2.3 Energi	8
2.4 Konsultfond	10
2.5 Forskningssamarbete	10
2.6 Näringslivsbistånd, krediter, tekniskt samarbete och kurser	10
Kreditbistånd	10
Tekniskt samarbete	11
Näringslivssamarbete	11
Internationella kurser	12
3. Bistånd genom enskilda organisationer	12
3.1 Svenska enskilda organisationer	12
3.2 Stöd till lokala organisationer	12
Direktstöd	12
Stöd till mänskliga rättigheter	13
3.3 Miljöinsatser	14
4. Biståndets effekter på kvinnor och män	15
5. Biståndets former och hantering	16

Resultatanalys

1. Sammanfattande resultatanalys

Det svenska biståndet uppgår till cirka fyra procent av Indiens samlade bistånd som i sin tur motsvarar cirka 0,6% av Indiens BNP. Under perioden 1992/93 - 1994/95 utbetalades 1,235 miljarder kronor till landrampsprojekt, och 385 miljoner kronor till projekt och program utanför landramen. Under treårsperioden genomfördes en koncentration av biståndet och antalet landrampsinsatser minskade från 24 till 13. I bilaga 1 ges en detaljerad förteckning över insatser och utbetalningar för dessa under budgetåren 1992/93 - 1994/95. En detaljerad bedömning av resultaten områdesvis under perioden ges i de följande kapitlen.

Vid en samlad bedömning av biståndet till Indien är utgångspunkten riksdagens och regeringens mål för biståndet. Budgetpropositionen för 1995/96 anger följande mål för det svenska biståndet:

Målet för det svenska biståndet är att bekämpa fattigdomen och förbättra levnadsförhållandena på landsbygden, särskilt för kvinnor. Andra viktiga mål är att bidra till Indiens energiförsörjning samt till förbättrad miljö.

Fattigdomsmålet har sålunda varit det övergripande målet. Av de övriga områdena så utgör miljömålet är självständigt biståndsmål, medan energimålet i första hand kan kopplas till tillväxtmålet.

Resultatanalysen visar att måluppfyllelsen varit hög vad gäller fattigdomsinriktningen inom de sociala programmen. De nationella hälsoprogrammen CSSM och ICDS har bidragit till en märkbar minskning av barna- och spädbarnsdödligheten. En förbättrad näringsstandard för kvinnor och barn kan konstateras i ICDS projektområden i Tamil Nadu. Projekten har fört med sig en ökad medvetenhet och kunskap om frågor som påverkar den vardagliga välfärden samt delvis även insikt om de möjligheter som finns att påverka den egna situationen. Undervisningsprogrammen har medfört att skolgång och läskunnighet ökat bland flickor på landsbygden i Rajasthan. Att människor på lokal nivå ges ansvar för behovsanalys, planering och genomförande av program har visat sig vara en mycket viktig förutsättning för framgång.

Sida har i sin inriktning av biståndet till Indien medvetet sökt identifiera och ge stöd till innovativa verksamheter av försökskaraktär som, om framgångsrika, skulle kunna replieras helt eller delvis inom andra program i Indien. Denna strategi har gett konkreta resultat framförallt inom de sociala sektorerna.

Inom energibiståndet har de insatser där turn-key konceptet använts, exempelvis Uri-projektet och transmissionslinjeprojekten, överlag fungerat väl. Utfallet har varit mindre lyckat i de fall då en indisk part med stöd från svenskt företag/konsult haft ansvar för genomförande. Ett exempel på detta är byggandet av minikraftverket Panam där ineffektivitet och brist på flexibilitet skapade problem.

Det tekniska samarbetet och forskningsinsatserna har i huvudsak fungerat väl. Insatserna har varit av olika art, utan direkt koppling till den samlade syn som gällt för det landramsfinansierade stödet till Indien. Näringlivssamarbetet söker fortfarande sina former, men resultaten har hittills varit övervägande positiva.

Projekt och program som tagit sin utgångspunkt i principen om folkligt deltagande har visat sig framgångsrika. Speciellt gäller detta i de fall där genomförande har kunnat ske utan stark styrning av statliga ministerier men med resurstillskott och stöd från staten. De program som har haft ett klart avgränsat mål och en definierad målgrupp har som regel lyckats väl. Försöksinsatser för att kombinera det statliga engagemanget med enskilda organisationer har visat på intressanta möjligheter.

Brist på förmåga och/eller vilja till institutionell förändring i kombination med att betydande resurser hanteras eller skapas inom ramen för projekt och program har visat sig negativt påverka måluppfyllelsen inom berörda program. Byskogsprogrammen är tydliga exempel på detta. I dessa program har de fysiska produktionsmålen vad gäller plantering nåtts, de sociala målen/fördelningsmålen knappast alls.

De projekt och program som varit delstatsbaserade har haft en större genomslagskraft tack vare sin geografiska fokusering och närheten till indiska beslutsfattare och administratörer. De nationella programmen har förblivit mer anonyma och genomslagskraften av det, i sammanhanget marginella, svenska stödet till dessa program har visat sig begränsad.

Formerna och kanalerna för genomförande av bistånd till Indien har varit av flera olika slag. Administrationsformerna för det svenska biståndet har byggt på premissen att FN-organ är effektiva kanaler för bistånd och att den indiska förvaltningen själv har förmåga att ta ansvar för genomförande. Resultatanalysen nedan visar dock att så inte alltid varit fallet, vilket gör att det nu finns anledning att ompröva formerna för det svenska biståndet i syfte att uppnå ökad effektivitet.

2. Resultatanalys för olika delområden

2.1 De sociala sektorerna

Målen för insatserna inom de sociala sektorerna är att minska barna- och mödradödligheten samt att bidra till att alla barn i Rajasthan får tillgång till primärskoleundervisning. Stödet inom de sociala sektorerna består för närvarande av två hälso- och två undervisningsinsatser. Utbetalningarna under budgetåren 1992/93-94/95 uppgick till 460,4 miljoner kr.

Under perioden avslutades tre hälsoprogram: dels stödet till ett vaccinationsprogram genom UNICEF, dels stödet till de nationella tbc- och lepraprogrammen genom WHO. Nu pågående stöd består av Child Survival and Safe Motherhood, CSSM, ett nationellt barna- och mödravårdsprogram som UNICEF genomför, samt Integrated Child Development Services Scheme, ICDS. Även ICDS är ett nationellt program men det svenska stödet begränsas till tre distrikt i delstaten Tamil Nadu. Båda programmen är innovativa till sin karaktär. I fallet CSSM utvecklar och prövar UNICEF nya metoder inom ett begränsat sakområde och geografiskt område. Efter utvärdering har därefter spridning kunnat ske av de modeller som visat sig framgångsrika. Denna strategi har varit möjlig att genomföra tack vare UNICEFs starka fältnärvaro. I ICDS har ansatsen varit att lägga till ytterligare komponenter till det basutbud som ingår i det nationella programmet i syfte att testa relevans, bärkraftighet etc.

Inget av programmen har ännu genomgått en oberoende utvärdering. Sida har dock genomfört såväl löpande genomgångar som fördjupade uppföljningar. Dessa visar på hög målpuppfyllelse, i synnerhet vad gäller ICDS.

ICDS innehåller hälso-, nutitions- och utbildningskomponenter och är därmed det mest mångsidiga nationella program som Indien har inom barnhälsovård. Sjukdomsförekomst och dödlighet bland barn har sjunkit markant i berörda distrikt. Även mödradödligheten har sjunkit något, dock ej i motsvarande omfattning. Nedgången beror inte bara på det näringstillskott som barnen erhåller utan påverkas även av andra komponenter i ICDS verksamhet, exempelvis förskoleaktiviteterna, utbildningsinsatserna och den riktade hälsoinformation som ges till mödrar och tonårsflickor. Detta antagande grundar sig på att nedgången i barnadödlighet är mindre i de ICDS-distrikt som främst/enbart satsar på nutritionstillskott.

Majoriteten av de barn som deltar i ICDS förskoleverksamhet fortsätter till grundskolan och presterar där i genomsnitt bättre resultat än de barn som går i normal grundskola i närliggande områden.

Den mål- och resultatstyrning som projektet inledde för två år sedan har ökat motivationen bland den personal som arbetar inom ICDS. Den deltagande modell för planering och uppföljning som man nu följer bidrar också till en demokratiseringsprocess på det lokala planet. Flera idéer som tagits fram inom ramen för ICDS, exempelvis riktade insatser för tonårsflickor som lämnat skolan i förtid och inrättande av köksträdgårdar vid förskolor, har spridits vidare inom Tamil Nadu och även till andra delstater.

För närvarande är CSSM det enda nationella program som i någon större omfattning riktar in sig på området reproduktiv hälsa för kvinnor. Utvärderingar har visat att mödravårdsdelen i framtiden bör ges en större tyngd inom programmet. Sidas samarbete med UNICEF har i huvudsak fungerat väl. Organisationen har tjänat som en effektiv dialogpartner gentemot indiska hälsomyndigheter och detta har bidragit till att höja kvaliteten på programmet. En ökad tydlighet i UNICEFs rapportering till berörda parter är dock nödvändig.

De två primärundervisningsprojekten Shiksha Karmi och Lok Jumbish genomförs båda i delstaten Rajasthan. Båda projekten riktar särskilt in sig på att höja flickors skoldeltagande. Delstaten har en låg andel läskunniga, i synnerhet bland kvinnor, och skolsystemet är mycket bristfälligt. Centralregeringen har därför uppmuntrat pilotprojekt i delstaten i syfte att ta fram nya innovativa modeller för genomförande av 1986 års utbildningsreform. De två svenskstödda programmen, Shiksha Karmi, SKP, och Lok Jumbish, LJP, sattes upp som självständiga enheter men samarbete sker med det reguljära skolsystemet. Båda projekten finansieras endast till hälften av Sida, vilket visar på att det finns en genuin prioritering av projekten hos myndigheterna.

Lok Jumbish projektet utvärderades 1993. Därutöver har Sida genomfört årliga uppföljningar av både Shiksha Karmi och Lok Jumbish, i flertalet fall med stöd av fristående konsulter. De studier och uppföljningar som gjorts visar att programmets mål, strategier och aktiviteter varit relevanta. De bekräftar också vikten av en bra genomförandepart på den indiska sidan, i detta fall en gentemot staten formellt fristående organisation som dock erhåller finansiering genom statliga kanaler. Projekten har avsatt konkreta resultat i form av en ökad skolgång för flickor, men andelen flickor i skolan är fortfarande mycket låg.

Båda undervisningsprojekten bygger på principen om folklig medverkan på gräsrotsnivå. Detta innebär att initiativ från bykommittéer får genomslag i de aktiviteter som genomförs inom projekten. En viktig lärdom av projekten är att det går att aktivera och engagera människor på bynivå och få dem att känna att skolan är deras egen angelägenhet.

Shiksha Karmi bedriver verksamhet i eftersatta svåråtkomliga områden och bland utsatta befolkningsgrupper. Lok Jumbish har en generellare ansats och har som mål att

programmet så småningom ska täcka hela Rajasthan. Lok Jumbish har en stark och för verksamhetsdelarna lyhörd och flexibel ledning. Projektet arbetar efter en tydlig och klar strategi som genomsyrar alla nivåer. Båda projekten har påverkat det ordinarie skolsystemet i positiv riktning och regeringen i Rajasthan har tagit upp ett antal idéer för en bredare satsning. Erfarenheter från projekten har också delvis kommit till användning i planeringen av det stora nationella decentraliserade primärskoleprogrammet DPEP, nyligen lanserat av centralregeringen, Världsbanken och EU.

Uppbyggnaden av projekten har gått långsammare än planerat under de första verksamhetsåren. Sidas medel har därför hittills inte fullt utnyttjats.

2.2 Skog och miljö

Inom området har fyra projekt stötts under den senaste treårs perioden:

- Byskogsprogrammet i Tamil Nadu
- Byskogsprogrammet i Orissa
- Integrerat markvårdsprogram i Dungarpur, Rajasthan
- Trädodlarkooperativ, TGCS, i Rajasthan och Orissa

Byskogsprogrammen har varit Sidas stora program inom sektorn alltsedan de skapades i början av åttiotalet. Projektens utformning påverkades i hög grad av den vid tidpunkten rådande uppfattningen om hur bistånd till Indien skulle bedrivas vilket innebar storskaliga lösningar och tonvikt lagd på resursöverföring i syfte att bekämpa fattigdomen på landsbygden. Man hade fullt förtroende för den indiska kompetensen både vad gäller tekniskt kunnande och genomförandekapacitet och förutsåg därför begränsad egen administrativ resursåtgång. Etablerandet av byskogar syftade till att skapa arbetstillfällen och permanenta produktiva tillgångar och härigenom bidra till ökad produktion och förbättrade levnadsförhållanden. Projekten, som inleddes 1983, erhöll under perioden 1988/89 - 1994/95 cirka 600 miljoner kronor i svenskt bistånd.

Byskogsprojekten i Orissa och Tamil Nadu har i stor utsträckning lyckats uppfylla sina fysiska mål. Ett stort antal träd har planterats och miljontals dagsverken har finansierats, något som kommit den fattigare landsbygdsbefolkningen tillgodo. De mer långsiktiga sociala mål som projekten också hade har dock inte förverkligats i tillräcklig utsträckning. Projekten har, trots Sidas försök och ambitioner, inte förmått förändra inriktning från direkt finansiering av nödhjälpsarbeten mot mer innovativa och uthålliga insatser. Den beredning av nya skogsprogram som Sida inledde under 1993 och där utvärderingens slutsatser om nödvändiga organisatoriska, institutionella och juridiska förändringar inom skogssektorn fördes fram gentemot delstaterna, har ännu inte lett till den dialog kring frågorna som Sida anser vara en nödvändig förutsättning för ett fortsatt stöd. Som konsekvens av detta avslutades stödet till Tamil Nadu i mars 1996. Byskogsprogrammet i Orissa är föremål för diskussioner och ett eventuellt fortsatt stöd

kommer att utgöras av ett, i finansiella termer, begränsat stöd inriktat på metodutveckling och kunskapsuppbyggnad.

Den rådande uppfattningen i början av åttiotalet var att storskaliga byskogsprogram var ett verkningsfullt medel att lösa åtminstone delar av landsbygdens problem, och praktiskt taget samtliga större givare var vid denna tidpunkt aktiva inom skogssektorn. Inom ramen för byskogsprogrammen etablerades stora externfinansierade avdelningar inom skogsdepartementen och biståndet bidrog på detta sätt till att öka bemanningen inom den redan övertaliga och ofta ineffektiva statliga byråkratin. Flera tusen tjänster har över åren tillskapats och fortsätter att belasta delstaternas finanser på grund av svårigheterna att avskeda statligt anställd personal. Den tekniska lösningar som kom till användning inom projekten var ofta föråldrade och inte särskilt relevanta för de aktiviteter som genomfördes. Det visade sig också vara svårt att förändra skogspersonalens attityder och beteende.

Det indiska systemet med toppstyrning och betoning av fysiska mål kom att styra verksamheten i mycket hög utsträckning. Detta ledde till att byskogsprogrammen inte förändrades över tiden mot en bättre anpassning till lokala förhållanden och behov.

Flertalet givare har, till följd av ovan redovisade svårigheter, avslutat sitt engagemang inom skogsområdet. Idag återstår, förutom Sida, främst Världsbanken och ODA inom sektorn. Världsbanken finansierar delstatliga skogssektorprogram medan ODA finansierar små, institutionsuppbyggande projekt med stort inslag av extern teknisk rådgivning.

De andra två programmen inom det svenska stödet, TGCS och Dungarpur (integrerad markvård), inleddes 1992 och kan sägas utgöra en andra generation inom sektorn. Totalt har cirka 25 miljoner kronor utbetalats under den senaste treårs perioden. Tyngdpunkten i dessa projekt ligger på markanvändning i vid bemärkelse, på institutionella frågor och på folkligt deltagande. Projekten genomförs av organisationer som ligger utanför den delstatliga förvaltningen. Detta möjliggör högre flexibilitet och mer långtgående delegering till lokal nivå än vad som varit möjligt att uppnå inom de stora byskogsprogrammen.

I Dungarpur har en särskild projektorganisation skapats som är självständig gentemot delstaten, vilket inte hindrar att projektet erhåller finansiering genom delstatliga kanaler. Projektorganisationen eftersträvar ett nära samarbete med lokala enskilda organisationer. Det faktum att projektorganisationen till stor del utgörs av personer som tidigare arbetat inom, eller är tjänstlediga från, linjdepartementen har dock visat sig försvåra införandet av nya idéer och arbetssätt och också lett till svårigheter i samarbetet med de lokala enskilda organisationerna. Under senare tid har dock samarbetet förbättrats och ett ökat utbyte av erfarenheter börjar ske.

I Indien har de etablerade kooperativa organisationerna vanligen ett stort inslag av statlig styrning. I TGCS har dock en opolitisk kooperativ organisation särskilt skapats för genomförande av projektet vilket gjort att TGCS i viss mån upplevs som en konkurrent till de delstatliga linjeförvaltningarna. Detta har i flera fall lett till svårigheter att få tillgång till statligt kontrollerad mark.

Båda projekten har större möjligheter och bättre förmåga än linjeförvaltningarna att på ett konstruktivt sätt arbeta på lokalplanet. Detta gäller framför allt TGCS där personalen inte kommer från den statliga förvaltningen utan rekryteras på individuella meriter.

Att arbeta med markbaserad produktion i Indien leder rakt in i det centrala problemkomplex som rör ägandeförhållanden, kontroll över resurser och ojämlikhet. Den tidigare ofta feodala struktur som reglerat förhållandet mellan markägare och jordlösa finns i stor utsträckning kvar. Staten har efter självständigheten tillkommit som den största ägaren av skogsmark. I sin rädsla att förlora kontroll och bestämmanderätt över sina resurser fungerar den statliga förvaltningen ofta som en effektiv bromsklots som hindrar initiativ som syftar till en produktivare och bättre markanvändning. Till följd av statens brist på resurser och vilja att gripa sig an problemet har stora arealer förvandlats till okontrollerade områden som utnyttjas av alla. Dessa förhållanden förklarar i hög grad de svårigheter som framförallt byskogsprogrammen drabbats av.

Environmental Protection Research and Training Institute

Stöd till organisationen Environment Protection Research and Training Institute, EPTRI, i Hyderabad har utgått sedan 1992 och omfattar totalt 15 miljoner kronor till och med budgetåret 1995/96. Stödet har finansierat uppbyggnad av ett laboratorium samt kostnader för den svenska konsult som upphandlats för att stödja uppbyggnaden av institutet.

Ingen egentlig utvärdering har hittills genomförts, men projektet har för Sidas räkning följts upp av en teknisk konsult. Under projektperioden har samarbetet mellan EPTRI och den svenska samarbetspartner som upphandlats för genomförandet fungerat otillfredsställande. Man har inte lyckats samordna sig i planering och genomförande och har delvis haft olika uppfattning om vad som ska åstadkommas. Detta har försenat uppbyggnaden av institutets kompetens. Institutet har dock, detta till trots, lyckats genomföra huvuddelen av planerade kurser och utbildningar.

Projektet har haft en väl definierad nisch för sin verksamhet som är relevant för indiska förhållanden. Projektet har påverkats negativt av att det ligger utanför de sektorer som i övrigt hanteras av biståndskontoret samt bristande ämnesmässig kompetens inom Sida.

2.3 Energi

Stöd till energisektorn inleddes under 1983. Samarbetet har avsett produktion (Urikraftverket i Kashmir, minikraftverket Panam i Gujarat, samt tre förinvesteringsstudier), transmission (HVDC-kraftledningar) och distribution (Delhi Energy Supply Unit- DESU). Ett projekt för energieffektivisering avslutades under 1993. Uri och HVDC-projekten är parallellfinansierade med bland annat BITS och Svensk Export Kredit. Under treårsperioden 1992/93 - 94/95 har 260 miljoner kronor betalats ut.

Målet för biståndet till energisektorn är att utveckla indisk teknologi via överföring av svensk teknik och kunskap. Projekten förväntas bidra till ekonomisk tillväxt i den norra regionen och medverka till ekonomiskt oberoende i landet. I några fall -Uri, Panam, och DESU - framhålls även lokala behov.

Under 1992 genomfördes en översyn av hela samarbetet inom energisektorn. Där konstaterades att projekten, på det hela taget, uppvisar goda resultat men också att samarbetet utvecklats långsammare än planerat. En orsak till detta ligger i att Indien ansett svenska projekt alltför dyra.

Separata utvärderingar har genomförts för två transmissionsprojekt. Dessa visar att projekten aktivt medverkat till att introducera ny modern transmissionsteknologi till Indien. Dock hade strömriktarstationen i Vindyachal inte lett till avsedd ökning av utbytet av ström mellan regionerna, och den indiska energimarknaden ansågs vid utvärderingstidpunkten ännu inte mogen för projektet. HVDC-ledningen mellan Rihand och Delhi ansågs ha uppnått sitt syfte, dock efter betydande förseningar och oförutsedda kostnadsökningar.

Uriprojektet beräknas vara klart i juni 1997, cirka ett och ett halvt år försenat. Arbetet stoppades till följd av en kidnappning av två ingenjörer 1991, men har sedan dess följt uppgjord tidsplan på ett sätt som är ovanligt i Indien. Byggandet av transmissionsledningar från kraftverket är dock kraftigt försenat och kan komma att fördröja projektet.

Högspänningsledningen mellan Chandrapur-Padghe kommer troligtvis att bli det sista projektet av denna typ i Indien. Dessa projekt är kommersiellt lönsamma och biståndsfinansiering strider därmed mot gällande OECD-överenskommelse. Liksom tidigare HVDC-projekt ingår ledningen för Chandrapur-Padghe i ett större Världsbanksprogram.

Sedan 1994 utgår svenskt stöd till två genomförbarhetsstudier för nya vattenkraftverk i delstaten Himachal Pradesh. Två sådana studier har tidigare finansierats genom svenska biståndsmedel, men på grund av brist på finansiering har ännu inga kraftverk byggts. Någon utvärdering av stödet har ännu inte gjorts.

Minikraftverket i Panam avslutades under 1995 efter tre års försening. Projektet var, till skillnad från exempelvis Uri och HVCD-ledningarna, inte en nyckelfärdig svensk insats och genomförandet kom i hög grad att karaktäriseras av administrativ ineffektivitet och inflexibilitet. Projektet ska ingå i en tematisk utvärdering under 1996.

Inom stödet till DESU har Swedpower genomfört en rad studier och utbildningsinsatser, bland annat för datorisering av DESUs kontrollsystem. Parterna är dock inte intresserade av någon fortsättning och Swedpowers rekommendationer har därför inte genomförts. DESU har liksom övriga statliga elbolag svåra finansiella och organisatoriska problem.

Inom det avslutade energieffektiviseringsprojektet genomfördes en rad studier och utbildningsinsatser för energiintensiva industrier. Stödet utvärderades hösten 1991 och i huvudsak bedömdes insatserna ha varit framgångsrika. Man ansåg dock att framtida projekt i första hand bör inriktas på att introducera ny, energisnål teknik. Även om investeringarna för vissa industrier är ekonomiskt lönsamma, prioriterar företagen snarare investeringar med högre avkastning som till exempel expansion av produktionskapaciteten. Vidare är elavbrotten ett större problem för företagen än kostnaden för elektriciteten. Beredningen av en ny fas avbröts under 1994 då förslaget var alltför administrativt komplicerat, företagen saknade ekonomiska incitament för energibesparing och på grund av att landramen var överintecknad.

Generellt kan konstateras att insatserna inom energisektorn hållit hög kvalitet men också att genomförda projekt i alltför hög grad varit fokuserade på tekniska lösningar till Indiens energiproblem. Sektorperspektivet har saknats, och även en analys av de politiska och ekonomiska orsakerna till energibristen. Dit hör till exempel tariffsystemet, den höga politiseringen av elsektorn samt den förda förelningspolitiken. De indiska myndigheterna har inte varit drivande inom energisamarbetet vilket fått till följd att insatserna i hög grad präglats av det svenska näringslivets prioriteringar.

På givarsidan är utvecklingsbankerna de dominerande aktörerna inom energisektorn. Inom delområdet energieffektivisering är USA och Tyskland störst bland de bilaterala givarna.

2.4 Konsultfond

En konsultfond om tre miljoner kronor per år ingår i landsamarbetet. Medlen används för beredning av nya insatser, resekostnader i samband med internationella kurser och studieresor till Sverige. Fonden ger flexibilitet åt samarbetet och möjlighet att finansiera studieresor och seminarier inom områden där Sverige har särskild kompetens. Ett problem kan vara att det indiska finansministeriet i otillräcklig grad ger övriga ministerier och det civila samhället tillgång till dessa resurser.

2.5 Forskningssamarbete

Samarbetet inom forskningsområdet har varit inriktat på förnybar energiteknik och bioteknik. Totalt har under 3-årsperioden utbetalts 11,5 miljoner kronor.

Forskningssamarbetet har sökt främja resultatinriktad forskning som är av ömsesidigt intresse för Indien och Sverige och/eller som kan vara värdefull för en bred krets av utvecklingsländer. Kostnadsdelning är ett krav inom detta samarbete.

Samarbetet har i huvudsak kanaliserats direkt mellan dåvarande SAREC och berörda institutioner i Indien och Sverige. Två av sex projekt under perioden har utvärderats. Utvärderingarna pekar bland annat på behovet av en bättre samordning mellan berörda indiska institutioner. Improduktiv rivalitet och revirbevakning har varit vanligt förekommande. Samarbetet med Sverige har däremot fungerat väl. En annan slutsats har varit att samarbetet varit effektivare i de fall när avtal slutits direkt med berörda universitet eller forskninginstitutioner än i de fall då avtalsparten har varit en statlig myndighet.

Vad beträffar de övriga, ännu ej utvärderade, projekten så kan konstateras att de forskningsrapporter som levererats överlag har varit av god kvalitet.

2.6 Näringslivsbistånd, krediter, tekniskt samarbete och kurser

Kreditbistånd

Kreditavtalen med Indien uppgår till 3,8 miljarder kronor, varav knappt 3 miljarder avser energisektorn. Under budgetåren 1992/93- 1994/95 utbetalades totalt 550 miljoner kronor och 4,4 miljoner schweiziska Franc. Den största krediten om 1,4 miljarder kronor avser Urkraftverket, ett projekt som även finansieras med hjälp av gåvomedel och kommersiella krediter. Gåvo- och kreditmedel har även givits för att finansiera tre transmissionsprojekt (se avsnittet om energibistånd). Därutöver har inom energiområdet en kredit också givits till att utrusta ett kolkraftverk i Orissa.

Utanför energiområdet har krediter finansierat utrustning för en järnvägstunnel i Bombay. En utvärdering av denna insats planeras. Dessutom har en kreditram via en utvecklingsbank utnyttjats för svenska leveranser till Indien. Denna utvärderades i samband med en utvidgning av stödet och ansågs ha utnyttjats på avsett vis av främst små och medelstora företag.

Tekniskt samarbete

Inom det tekniska samarbetet utbetalades under budgetåren 1992/93- 1994/95 4,8 miljoner kronor. Biståndet omfattade tre projekt, en genomförbarhetsstudie och pilotprojekt för järnvägsunderhåll, en insats för satellitfotografering av Indiens kust för att få fram geologisk information samt en förstudie om hur man skulle kunna övervaka luftkvaliteteten i Bangalore.

Det tekniska samarbetet med Indien har endast pågått under ett och ett halvt år och det är därför svårt att dra fasta slutsatser om insatserna. Inga utvärderingar har ännu gjorts. Sidas bedömning är att de indiska motparterna överlag är kompetenta och har möjlighet att stå för en del av insatskostnaderna. Åtagandena för budgetåret 1995/96 uppgår till 9,8 miljoner kronor.

Näringslivssamarbete

Biståndet har inriktats på affärsutveckling, särskilt etablering av allianser mellan svenska och indiska företag, samt på kompetensutveckling. Insatserna har geografiskt koncentrerats till de två sydliga delstaterna Kerala och Karnataka. Totalt utbetalades under budgetåren 1992/93-1994/95 drygt 3 miljoner kronor. Vidare har 1,9 miljoner kronor utbetalats för riktade utbildningsinsatser till Keralas turist- och elektronikindustrier. Beslut har vidare fattats om stöd om 15 miljoner kronor till ett ännu ej påbörjat samnordiskt projekt inom industriell miljö,

Målet med bistånd till näringslivet är att förbättra kompetensen inom den privata sektorn, främja bra affärer, åstadkomma uthålliga allianser samt underlätta företagens kapitalförsörjning. Alliansprojekten ska utvärderas under 1996. Klart är dock att insatserna bidragit till en ökad kännedom bland berörda små och medelstora företag om vad respektive land har att erbjuda. För de indiska företagen har Sverige "hamnat på kartan" och blivit ett alternativ till deras traditionella affärspartners. Insatserna för kompetensutveckling bland elektronikföretagen har varit väldigt uppskattade och resulterat i nya affärsförbindelser.

Internationella kurser

Målet med kurserna är att bidra till kunskapsöverföring. Under den senaste treårsperioden har 520 indier, varav 55 kvinnor, deltagit i kurser inom 14 områden. Av det samlade antalet kursdeltagare har 10 % kommit från Indien, dock endast 4% av kvinnorna. De flesta deltagarna arbetar inom centrala myndigheter. Områden som främst intresserat Indien är energi, miljö, industri och förvaltning/ledning. Resultaten bedöms genom enkäter vid kursernas slut och genom effekttutvärderingar tre år efter kursen. Resultaten av dessa har visat på positiva resultat.

3. Bistånd genom enskilda organisationer

3.1 Svenska enskilda organisationer

Biståndet via svenska enskilda organisationer uppgår till cirka 30 miljoner kronor per år. Organisationerna under Svenska Missionsrådet, SMR, var under 1994/95 tillsammans den största givaren med ett stöd om 10,3 miljoner kronor, och följdes närmast av LO/TCO som betalade ut 4,8 miljoner kronor. De flesta organisationer arbetar med projekt inom de sociala sektorerna, men även miljöprojekt och insatser för att främja mänskliga rättigheter och demokrati förekommer. I en utvärdering från 1995 framkom att projekten oftast uppnår sina direkta projektmål och att biståndsmedlen utnyttjas effektivt. Organisationerna uppmanas dock att försöka öka det lokala deltagandet i projekten och att i ökad omfattning ta upp frågor såsom jämställdhet och bärkraftigheten hos sina lokala parter.

3.2 Stöd till lokala organisationer

Direktstöd

Sida har givit stöd direkt till indiska enskilda organisationer (NGO's) sedan 1988. Under den senaste tre års perioden har antalet NGO-projekt minskat från 24 till 14 och de årliga utbetalningarna uppgått till drygt 3 miljoner kronor. Projekt stöds främst inom naturresurs- och hälsosektorn (AIDS/HIVprojekt samt rehabiliteringsprojekt för personer med handikapp). Allt fler biståndsgivare konsoliderar stödet till enskilda organisationer, använder mellanhänder och/eller kanaliserar stödet via större enskilda organisationer/institutioner bland annat på grund av svårigheter att följa upp projekten.

Enligt riktlinjerna för denna biståndsform ska målen för projekten vara att prioritera (i) bärkraftiga och replierbara arbetssätt på fältnivå och/eller (ii) introduktion av innovativa och annorlunda metoder i beslutsprocesser.

De utvärderingar och studier som gjorts samt Sidas egen erfarenhet talar för att projekten ger goda effekter. Ökad tillgång på vatten, förbättrad jordbruksproduktion och arbetstillfällen fler månader per år är några av de konkreta resultat som kan nämnas.

Den långsiktiga bärkraften har visat sig vara störst inom de projekt som syftar till att stärka män och kvinnor på bynivå, något som lett till effektivare användning av tillgängliga resurser samt ofta även ökad tillgång till statliga medel. I de mer lyckade projekten så har en viss omfördelning av resurser och makt kunnat ske på lokalnivå. Enskilda organisationer har också haft en positiv påverkan på Sidas samt den indiska statens program genom sitt användande av folkligt deltagande och mer processinriktade, snarare än målinriktade, arbetssätt. Länkarna till Sida och den indiska statens program bör dock stärkas ytterligare i framtiden för att bättre dra nytta av nya erfarenheter.

Stöd till mänskliga rättigheter

Svenskt stöd till mänskliga rättigheter påbörjades under 1991. Biståndet har sedan expanderat och budgetåret 1994/95 utbetalades drygt 3 miljoner kronor till 18 organisationer, däribland många kvinnoorganisationer. Sverige är den enda bilaterala givaren med ett särskilt program för stöd till mänskliga rättigheter och demokrati. Ford Foundation har dock ett omfattande stöd.

Syftet med stödet är att ge fler fattiga kunskap om och tillgång till de ekonomiska och politiska rättigheter som lagen ger dem. Det indiska rättsystemet är väl utvecklat men tjänstemän inom lägre domstolar, polis och lokala myndigheter är alltför sällan lyhörda för de fattigas behov och bybor vågar inte kräva eller känner inte till sina rättigheter.

Stödet innefattar rättshjälp, utbildning av aktivister på lokal nivå, vidareutbildning av tjänstemän i lägre domstolar och lokala myndigheter samt dokumentation av rättsövergrepp. Det är ännu för tidigt att avgöra resultaten av dessa satsningar. I en nyligen genomförd översyn av sex projekt anses generellt projekten följa projektplaner och vara på god väg att uppfylla målen. Översynen rekommenderar dock att stödet måste koncentreras bättre, både geografiskt och ämnesmässigt. Vidare påpekas att stödet bör inriktas på det organisationerna gör bäst, m a o att biståndet ej bör bidra till en diversifiering av de berörda organisationernas verksamhet.

Stöd till kvinnoorganisationer inriktats på att öka kvinnors faktiska och aktiva deltagande i Panchayats (byförsamlingar), att vidarutbilda kvinnliga jurister från Indiens stambefolkning och att ge lokala kvinnoorganisationer utbildning i rättsfrågor. Dessutom stöds ett kvinnouniversitet i Bombay som bedriver kurser för poliser och andra lokala tjänstemän samt ett institut som utvecklar metoder för att mobilisera och organisera människor på lokal nivå. Fem av dessa organisationer ingick en studie av Sekretariatet för Analys av Utvecklingssamarbete om biståndets effekter på kvinnor och de fick genomgående gott betyg.

3.3 Miljöinsatser

Över det särskilda miljöanslaget har under perioden följande organisationer/projekt finansierats;

- Centre for Science and Environment, CSE, för att bygga upp miljömedvetenheten i Indien
- N I Vavilov Research and Training Centre (M S Swaminathan Research Foundation, MSSRF), för att arbeta med utnyttjande och bevarande av biodiversitet på lokal nivå
- Biogas i Haryana, för att utveckla biogassystem för landsbygden.

Totalt har cirka 13 mkr utbetalats under treårsperioden.

I utvärderingen av CSE från 1992 konstateras att organisationen uppvisar mycket goda resultat i sin centrala informationsverksamhet och CSE anses verkningsfullt ha bidragit till en ökad miljömedvetenhet i Indien. CSEs skrifter utmärks av analytisk skärpa, brist på respekt för förutfattade meningar och god pedagogisk framställningskonst. Många av de publikationer som producerats har rönt mycket uppmärksamhet både nationellt och internationellt. Samtidigt konstateras att verksamheten vuxit och diversifierats mycket snabbt, och att CSE framöver kan komma att få ökande svårigheter att hantera verksamheten. Utvärderingen rekommenderar fortsatt stöd av Sida till verksamheten, främst vad avser organisationsutveckling.

Stödet till N I Vavilov Research and Training Centre har nyligen utvärderats. Utvärderingen visar att Sidas stöd varit av avgörande betydelse för att bygga upp institutionens infrastruktur och att det därigenom möjliggjort MSSRFs snabba expansion av alla typer av aktiviteter. Man konstaterar att institutionens inflytande på nationell nivå är betydande. En betydligt mindre del av medlen än vad som ursprungligen avsågs har dock använts till frågor som rör lokalsamhället och biodiversitet. Utvärderarna konstaterar avslutningsvis att MSSRF sannolikt inte kommer att kunna bidra till utvecklingen inom de områden som Sida prioriterat, nämligen biodiversitet för uthållig produktion med fokus på lokala behov och resurssvaga hushåll.

Utvärderingen av biogasprojektet konstaterar att den teknologi som utvecklats är ekologiskt riktig och att dess enkelhet gör att ytterligare anpassning till lokala förhållanden kan göras av användarna själva. Kostnaderna är dock för höga för att teknologin ska kunna spridas. Utvärderingen rekommenderar fortsatt utvecklingsarbete i samarbete med lokala användare.

Sidas bedömning är att stödet till CSE är mycket effektivt och att mer kan göras inom samma typ av område, det vill säga uppbyggnad av miljömedvetenhet genom framtagande och spridning av relevant miljöinformation för allmänheten. I Indien ägs miljöinformationen i hög utsträckning av industrier eller av statliga kontroll- eller forskningsinstitutioner vars uppgifter och undersökningar inte är offentliga. Det finns få oberoende organisationer som fritt publicerar undersökningar. Detta till trots växer den lokala miljöopinionen, ofta som följd av att lokalsamhällen direkt drabbats av någon form av miljöförstöring. Det främsta vapnet har blivit att dra industrierna inför domstol, men för detta krävs tillförlitligt underlag från oberoende laboratorier.

4. Biståndets effekter på kvinnor och män

Sidas arbete med jämställdhetsfrågor har under perioden fortsatt med samma intensitet som tidigare. Programmen inom de sociala sektorerna hälsa och utbildning har uttalade projektmål som direkt inriktar sig på kvinnor. Verksamheten är därför naturligt centrerad kring frågor som förbättrar flickors och kvinnors situation. Konkreta resultat har uppnåtts i form av minskad barna- och mödradödlighet, förbättrad nutrition, ett ökat antal förskolor - vilket indirekt ger mödrar möjligheten att arbeta-, en ökad andel flickor som går i skolan, etc. Utbildning för flickor och kvinnor har givit positiva sidoeffekter på deras sociala och ekonomiska situation samt politiska möjligheter.

Inom naturresurssektorn har målen varit mer generella, som exempelvis att skapa produktiva resurser i syfte att förbättra fattiga människors möjlighet till försörjning. Utformningen av programmen har inte specifikt utgått från kvinnornas situation vilket gjort det svårare att nå denna grupp. De begränsade positiva resultat som kommit kvinnor till del har i huvudsak varit i form av dagsverken. De nya skogsprogrammen arbetar mer med att involvera lokalbefolkningen vilket också kommer kvinnorna till del. Ett kvarvarande problem även inom dessa insatser är dock dessa programs nära koppling till produktiva resurser över vilka kvinnor har begränsad beslutsrätt.

Ekonomisk tillväxt har varit målet för satsningarna inom energisektorn och något jämställdhetsperspektiv har inte funnits med.

Sammanfattningsvis kan sägas att påverkan på flickors och kvinnors situation varierar inom de olika sektorerna. Det är huvudsakligen de direkta effekterna som Sida har kunskap om, medan de indirekta är mer utforskade. Målen för programmen har stor betydelse. Erfarenheterna visar att för att förbättra kvinnors situation och möjligheter måste projekt och program utgå från deras situation redan på planeringsstadiet, och att det är svårt att uppnå förbättringar för kvinnor inom ramen för generella mål. Sida har under perioden strävat mot klara och realistiska mål där det klart tydliggörs att program riktar sig till kvinnor, för att förbättra miljön, etc.

5. Biståndets former och hantering

Biståndet till Indien har traditionellt hanterats i tre olika huvudformer: (i) rent bilaterala program där Sida samarbetat direkt med i första hand delstatsregeringar, (ii) program där svenska konsultföretag haft ansvar för uppföljning och i vissa fall genomförande, samt (iii) program där det svenska stödet kanaliseras via multilaterala organ. Därutöver har bistånd utgått via svenska enskilda organisationer.

Valet av hanteringsform har påverkats dels av Indienbiståndets utveckling (från importstöd till program- och projektstöd), dels av uppfattningen att de indiska samarbetsparterna har tillräcklig kapacitet och tillräckligt kunnade att klara genomförande i huvudsak utan tillskott av extern expertis. En konsekvens av den sistnämnda uppfattningen är att Sidas fält närvaro i Indien är relativt låg i förhållande till biståndets storlek och till andra landprogram.

Erfarenheterna från de olika formerna är blandade. Erfarenheterna av stödet som kanaliseras via WHO och UNICEF för hälso- och vattenprogrammen pekar på vikten av att övergripande mål och synsätt för de genomförande institutionerna och svenskt bistånd sammanfaller. De pekar också på behovet och värdet av väl fungerande fältorganisationer med dialogkapacitet och goda ingångar i förvaltningen. Insatserna via WHO har avvecklats under perioden bland annat på grund av att WHO inte svarat mot ovannämnda behov. Ett problem i samarbetet med UNICEF har varit de skilda uppfattningar Sida och UNICEF haft om samarbetets natur. Å ena sidan uppfattningen att Sverige stöder ett UNICEF-program, å den andra att UNICEF genomför ett program för Sveriges räkning. En fördel med att kanalisera biståndet via FN-organ har varit att Sida kunnat koncentrera sig på viktiga policy- och principfrågor.

En svaghet i att nyttja svenska konsultföretag som kanal har varit att rollfördelningen mellan Sida och företaget ofta varit oklar. Inom byskogsinsatserna har Indien tidigare inte alltid förstått rollfördelningen mellan företaget och Sida vilket lett till otydlighet. Detta problem har dock rättats till. Ytterligare en nackdel med formen har varit att den inte motsvarat Sidas krav på medverkan och insyn. Bland fördelarna märks främst att representation funnits nära projektverksamheten och att intryck snabbt kunnat förmedlas till Sida. Sammantaget har dock formen varit ett dyrbart sätt att skaffa sig insyn i och begränsad möjlighet till styrning av projektverksamheter.

Den direkt bilaterala formens främsta svaghet ligger i resursknappheten i Sidas fältorganisation kombinerat med Indiens ovillighet att placera icke indisk personal vid projekten. Projekten har härigenom blivit svåra att följa, styra och övervaka. De stora avstånden i Indien utgör också en försvårande faktor. Samarbetsformen har utgått från antagandet att Indien inte är i behov av något löpande stöd från biståndsgivaren och att de övervakande/stödjande uppgifterna kunnat minimeras. Denna premis kan i hög grad ifrågasättas om biståndsgivarens roll skall vara mer än finansiärens. Fördelen med formen

har varit en klara rollfördelning, förhållandevis snabba kommunikationsvägar, och en nära dialog vilket lett till ett förtroendefullt samarbete.

I förhållande till de flesta andra givare har Sida en låg fältnärvaro. Aktiv fältnärvaro i projekt och program är vanlig hos ODA, UNICEF, mfl.. Sidas synsätt på kapaciteten i fältorganisationen och fältnärvaron har inte förändrats i takt med att analysen av Indiens kapacitet och kompetens att genomföra projekt pekat i en negativ riktning. En konsekvens av detta har varit en otydlighet i fråga om de roller Sida bör spela, vilket påpekats ovan.

Källförteckning

Baghavan, M. R., *Partnership in Knowledge: Scientific, Technical and Cultural Cooperation between India and Sweden*, 1995

Bhal. A., Kumar, G., *Review of SIDA's Aid Management Effectiveness in India*, Management Services Group, 1995

Björkman A., *Review of SIDA assisted ICDS, Chengalpattu District, Tamil Nadu*, maj 1995

Björkman et al, *Report for the Annual Health Review between GOI and SIDA on SIDA assistance to ICDS in Chengalpattu, Nilgiris and Pudukottai Districts CSSM in north Arcot and Nilgiris Districts Tamil Nadu*, oktober 1994

Edgren, G., *Indo-Swedish Development Cooperation: Objectives, Issues and Achievements*, 1995

Edström et al, *Appraisal of CSSM*, februari 1995

ICDS och CSSM, *Annual Reports, 1993/94, 1994/95*

ICDS' projektledning *Status Reports 1993, 1994, 1995*.

Kjellström, Liljeson, *Evaluation of Sida-Financed Industrial Conservation Projects in India*, 1991.

Lexow Jane, *Review of Swedish Development projects. Selected country cases, India*, 1994.

Maniatis, K., *Evaluation Report on the "Fuel Cell Technology for Rural Electrification in India" project, February 1994/April 1995*. Free University of Brussels, 1995

National Institute of Public Cooperation and Child development, *National Evaluation of ICDS*, New Delhi, 1992

Pachauri, R. K., och Mohanty, S., *Study of Swedish Aid to India, Environment and Natural Resource Management*, Tata Energy Research Institute, 1995

Ramasubban, R, *Social Development Policy Initiatives and External Assistance in Health, Water and Sanitation, and Education*, 1995

Ravindran D J, *Human Rights Protection in India, an Agenda for the Future*, 1991, SIDA, Asia Department

Rosenström, *Indo-Swedish cooperation in the energy sector through SIDA, Summary and evaluation, 1983-1992*, april 1992

SAREC, Annual Report 1992/93

SAREC Årsredovisning 1993/94

Sandström et al, *HVDC projects in India. The Rihand- Delhi transmission project. Preliminary project completion report*, september 1991.

Saxena, N. C., *Forestry Programmes in India*, 1995

Schügerl, K., *Evaluation Report on the "Applied Biocatalysis" Project*, Universität Hannover, January 1996.

UNICEF *Progress Reports*, 1993, 1994, 1995.

URI Monitoring Team, *Progress Report No. 12*, november 1995.

Vaidyanathan, A, *Poverty Alleviation Programmes; Some Lessons of Indian Experience*, 1995

Valdelin J, *Planning, Monitoring and Reporting of CSSM*, 1995

World Bank, *Project completion report India: Rihand power transmission project*, februari 1994.

World Bank Report no. 14644-IN, *India's Family Welfare Program: Toward a Reproductive and Child Health Approach*, juni 1995

COUNTRY FRAME PROJECTS		Agreed period	Agreed amount	Disbursements				Accumulated	
				92/93	93/94	94/95			
Water & Sanitation II, UNICEF		9107-9506	263,0	60,4	80,2	69,0		260,9	
SWACH I (Udaipur). UNICEF		8808-9212	39,0	5,0		0,0		30,2	
SWACH II. (UNICEF)		9301-9512	12,0		3,4	3,2		36,5	
Social Forestry		8707-9206	38,5	-0,4				18,7	
Forestry Coordination Progr. FCPII		9207-9503	17,5	7,1	5,3	4,6		17,0	
Tamil Nadu SFP Phase II		8804-9403	276,0	43,0	42,0			209,1	
Tamil Nadu SFP, Interim Year		9404-9610	33,0			21,0		21,0	
Orissa SFP Phase II		9404-9403	263,0	53,3	40,3	0,1		214,8	
Orissa SFP, Interim Year		9404-9609	47,0			25,2		25,2	
Bihar SFP PHASE II		8807-9306	108,0					62,1	
Indian Institute for Forest Management		8804-9306	12,0	3,0				3,7	
Wastelands Development Dungarpur		9107-9606	80,0	2,1	5,3	7,2		16,8	
Tree Grow. Coop. Soc. TGCS		9201-9612	50,0	18,5	0,8	0,4		19,7	
TB Phase III (WHO) Control Pro		9007-9502	53,0	30,0	14,2	-4,8		47,6	
Leprosy Phase III (WHO)		9007-9501	24,0	8,7	-4,9			14,9	
CSSM I - Child Survival & Safe Motherhood		9207-9507	300,0	64,9	97,0	137,3		299,0	
ICDS Phase I, Tamil Nadu		8901-9306	63,0	32,6	27,1			60,7	
ICDS Phase II, Tamil Nadu		9307-9512	55,0					49,4	
ICDS Phase III Tamil Nadu		9507-9706	60,0						
IUDs Import via UNFPA		9201-9206	6,0					6,0	
Shiksha Karmi Phase I		8706-9406	44,0	14,3	8,4			30,5	
Shiksha Karmi Phase II		9407-9706	60,0						
Lok Jumbish Phase I, Education		9204-9406	21,0	3,2	10,2			13,4	
Lok Jumbish, Phase II,		9407-9706	100,0						
Energy Conservation II		9001-9306	12,0	1,5				10,8	
Desu, Delhi distribution system		8804-9406	3,0	0,5	1,8			3,3	
Dhamwari Sunda hydro power studies		8808-9306	10,0	3,0				7,9	
Baspa I & Sawra Kuddu HP studies		9405-9606	23,0			12,7		12,7	
Panam Mini Hydro Power		8904-9506	27,0	1,7	2,9	0,3		20,2	
Uri Hydro Power Project Kashmir		8911-9712	720,0	3,0	53,5	76,8		639,4	
HVDC Chandrapur - Padghe Mahar		9401-9706	215,0		39,6	62,5		102,1	
Consultancy Fund 92/96		9207-9606	11,0	1,2	1,7	3,1		6,0	
Environmental Education, EPTRI		9107-9606	15,0	3,3	3,5	3,5		10,2	
CSSM II - Child Survival & Safe Motherhood		9507-9712	175,0						
Country Frame				359,9	432,3	444,4			

STYRELSEN FÖR INTERNATIONELLT UTVECKLINGSSAMARBETE
105 25 Stockholm, Sweden
Tel: 08-698 50 00. Fax: 08-20 88 64
Hemsida: <http://www.sida.se>

ISBN 91 586 0156 2